

THEOLOGIA BIBLICA

Halmágyi József Attila*

Ökumené Doktori Iskola, Babeş–Bolyai Tudományegyetem

A láncpéldázat mint szerkesztési forma a szinoptikus evangéliumokban Retorikai és kognitív nyelvészeti elemzés

1. A példázatok paradox természete és értelmezési kihívásai

A mikor a tanítványok azt kérdezték Jézustól: „Miért beszélsz nekik példázatokban?” (Mt 13,10), ezzel kimondták azt a feszültséget, amely ott rejlik minden példázat mélyén. Az evangéliumok válaszai egy titokzatos kettősséget tárnak elénk: míg a példázatok a tanítványok számára a „mennyeek országának titkait” tárják fel, a kívülállók számára rejtvényként adatnak. E paradoxon szerint a példázatok egyszerre nyitják meg az igazságot azoknak, akik készek befogadni, és zárják el azok elől, akik nem keresik azt. Ez a kettősség, amely egyszerre tanít és rejt, nem csupán a példázatok retorikai eszköztárát határozza meg, hanem az értelmezés útjára hívja azokat, akik valóban meg akarják érteni a titkokat. Mi rejlik e retorikai láncolat mögött? Hogyan lehet egyszerre kulcs és zár a példázat?”

Ez a dolgozat a láncpéldázatok retorikai és narratív szerkezetét vizsgálja, különös tekintettel arra, hogy miként tükrözik az oralitás és az írásbeliség közötti átmenetet. A példázatok nem csupán tanítási eszközök, hanem egy tudatosan szerkesztett retorikai rendszer részei, amely az orális kultúra emlékezeti mintáira épül. A kérdés az, hogy maga Jézus is ilyen módon szerkesztette-e meg tanításait, vagy az evangélisták alakították ki ezt a struktúrát az írásbeliség kontextusában.

Jelen tanulmány nem kommentárszerű, átfogó exegetikai magyarázatra vállalkozik, hanem alapkutatási jelleggel, retorikai és kognitív módszertanra összpontosítva vizsgálja a láncpéldázatok, s ezért szándékosan korlátozott számú másodlagos szakirodalmat használ.

* Halmágyi József Attila (Marosludas, 1976) 2001-ben szerzett teológiai oklevelet. Lelkipásztori szolgálatát Nyárádszeredában, Brassóban, Vajdaszentiványon, Marosludason és Szászrégenben végezte. 2005 és 2011 között rádiós és televíziós bibliai műsorok szakmai előkészítésében és kommentálásában is részt vett, valamint retorikai klubot vezetett. 2022-től a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Ökumené Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe Máté evangéliumának görög nyelvű retorikai, stilisztikai és szerkezeti elemzése. Teológiai munkája mellett életviteli, üzleti és felsővezetői coachként is tevékenykedik. E-mail címe: hjattila@gmail.com.

Jelen tanulmányban azokat a példázategyütteseket nevezem láncpéldázatnak, amelyekben több, önmagában is zárt példázat fonódik össze szorosan retorikai és tematikus szempontból. Ezekben a blokkokban közös lánckezdő topik, visszatérő kulcsformulák (anaforikus és epiforikus szerkezetek), valamint azonos teológiai fókusz, például a döntés–ítélet, az idő–készenlét, az elveszett–megtalált gócpont biztosítja az egyes példázatok közötti koherenciát. Ilyen értelemben láncpéldázatnak tekinthető többek között a Mt 21,28–22,14, a Mt 24–25, valamint a Lk 15,1–32 szövegegység.

2. Zsidó és rabbinikus párhuzamok Jézus példázataiban

A példázatok mint rövid narratívák vagy mesék az emberiség ősi tanítói örökségének letisztult, mégis titokzatosan gazdag formái. Ezek a tömör elbeszélések egyszerre képesek mély erkölcsi igazságokat közvetíteni, retorikai erejükkel megragadni hallgatóságuk figyelmét és az emlékezet számára maradandóvá formálni a tanítást. Az ókori bölcsek felismerték, hogy e narratívák ereje a képi világ, az egyszerűség és a mélység egyensúlyában rejlik. Az evangéliumi példázatok ennek az ősi hagyománynak az örökösei: nemcsak Jézus korának hallgatóit szólították meg, hanem azóta is nemzedékeken átívelve formálnak és tanítanak. Retorikai és stilisztikai sajátosságaik vizsgálata nemcsak múltjukat tárja fel, hanem azt is, hogy miért maradtak időtálló kulcsai az értelmezésnek.

Gerhard Kittel fogalmi szókönyve alapján a παραβολή a héber מִשְׁלָּה megfelelője, amelynek jelentése „hasonlat” vagy „példázat”. A görög szó etimológiája az „egymás mellé helyezés” gyakorlatára utal (παρά – „mellé” és βάλλω – „dobni, vetni”). Így képződnek az analógiák, hasonlatok és párhuzamok duális egységei. Jellegzetes kifejezéseik a „mint”, a „hasonlatos” és az „úgy van ez, mint”, amelyek az analógiákon és párhuzamokon alapuló tanítások alapját képezik.¹

Platón és Arisztotelész az elvont fogalmak érthetővé tétele érdekében alkalmazták, és az analógiák felismerése a hallgatóság éleslátásától függött. Az Ószövetség görög fordításában (LXX) a παραβολή a héber מִשְׁלָּה megfelelője, amely különböző formákban jelenik meg: közmondásokban (Péld 25,11), tanító példázatokban (Zsolt 49,4), prófétai kijelentésekben (Ez 17,2), valamint apokaliptikus látomásokban (Dániel könyve). A rabbinikus hagyományban a példázatok a törvények és erkölcsi tanítások értelmezésének eszközei voltak.

Az Újszövetségben a παραβολή negyvenöttször fordul elő az evangéliumokban és kétszer a zsidókhoz írt levélben. Jézus példázatai három fő típusba sorolhatók: rövid hasonlatok (Mt 10,16), részletes példázatok (Mt 13,31–32), valamint

¹ Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (eds): *Theological Dictionary of the New Testament. Abridged in One Volume*. Translated by Geoffrey W. Bromiley. Eerdmans, Grand Rapids 1985, 695–696.

láncpéldázatok (Lk 14–16). E példázatok célja nem csupán erkölcsi tanítás, hanem az Isten országának titkainak feltárása és a hallgatóság próbatétele. Az evangéliumok tanúsága szerint Jézus gyakran beszélt példázatokban, hogy az igazságot azok előtt tárja fel, akiknek szívük nyitott, míg mások előtt rejtve maradt (Mk 4,11–12). Az Újszövetségben Jézus példázatai a παραβολή műfajába tartoznak, amelyek az egyszerű hétköznapi képekkel világítanak meg mélyebb isteni igazságokat. Így a **חֲשִׁיב** és a παραβολή a zsidó és keresztény hagyományban egyaránt a tanítás és bölcsesség átadásának kiemelkedő formái.

Joachim Jeremias példázatokról írt klasszikus könyve azzal kezdődik, hogy megerősíti az olvasót: jó úton jár, ha Jézus tanításait a példázatokon keresztül próbálja megérteni, hiszen ezek a „hagyomány őskövéletei”. Ugyanott állítja azt is, hogy ezek a példázatok egészen újak.² Ezzel azonban nehéz egyetérteni, hiszen a hagyomány nem Jézussal kezdődik, és nem is ér véget vele. Mentségére szolgálhat azonban, hogy az ő idejében a *szóbeliség és írásbeliség*³ hagyományainak kutatása még gyerekcipőben járt, és nem állt rendelkezésre pontos kép arról, hogy miként is működött az oralitás rendszere.

A példázatok és az axiómákat – írja Vermes⁴ – mindenhol használják, mert ezek a bölcsesség átadásának legegyszerűbb és leghatékonyabb eszközei. A bibliai irodalomban az első, a fák királyválasztásáról szóló példázat a Bír 9,7–15-ben található. Ezt követően Nátán próféta is példabeszéd formájában közvetíti Dávidnak az isteni üzenetet (2Sám 12, 1–4). A példabeszédek könyve pedig gazdagon tartalmaz ilyen típusú *bölcsességmondásokat*, amelyek rövid, tömör formában tanítanak erkölcsi és gyakorlati igazságokat. A legismertebb talán Sámson találós példázata: „Étel jött az evőből, édes jött az erősből” (Bír 14,14). Vermes Géza a rabbinikus irodalom kereteivel azonosítja Jézus tanítási kontextusát, és a Jézus-trilógiában, valamint a *Jézus biteles evangéliuma* című művében⁵ és számos példával szemlélteti a közös gondolkodási alapokat. Bemutatja, hogy Jézus „nem lóg ki a sorból”, hanem pontosan illeszkedik kora tanításaiba és didaktikai módszergya-

² Jeremias, Joachim: *Jézus példázatai*. Lektorálta Ablonczy László, Szathmáry Sándor. Nemzetközi theologiai könyv 7. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1990, 7.

³ Ong, Walter J.: *Szóbeliség és írásbeliség: a szó technológiájának vizsgálata*. Ford. Kozák Dániel. Társadalomelmélet – Kommunikációtudomány. Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest 2010.

⁴ Vermes Géza: *A zsidó Jézus vallása*. Ford. Hajnal Piroska. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 1999, 99.

⁵ Vermes Géza: *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*. Ford. Hajnal Piroska. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 1999. Uő: *Jézus és a judaizmus világa*. Ford. Hajnal Piroska. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 2001. Uő: *A zsidó Jézus vallása*. Ford. Hajnal Piroska. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 1999. Uő: *Jézus biteles evangéliuma*. Ford. Nagy Mónika Zsuzsanna. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 2005.

„Az ÓSZ nyelve [és gondolkodásmódja] nem fogalmi, hanem képes, nem szintetikus, hanem analitikus, nem az elvont gyűjtőfogalmak érdeklik, hanem a dolgok valóságos megjelenése.”⁷

Tanításai nemcsak leírják az Isten országát, hanem olyan átélhető történetekben mutatják be, amelyeken keresztül a hallgatók és olvasók nemcsak megértik az isteni igazságokat, hanem részesévé is válnak ezeknek. A példázatokban megjelenő képek, például a magvető, a mustármag vagy a tékozló fiú története nem statikus fogalmak, hanem események, amelyek cselekvésre és új történések elindítására hívják az embereket. Így Jézus tanítása nem pusztán elméleti igazságokat közvetít, hanem életet formáló, dinamikus erővé válik.

Jézus példázatai nem jelentettek radikális újdonságot, hanem az ószövetségi kinyilatkoztatás természetes folytatásai voltak. Maga Jézus is utal erre, amikor így szól: „Példázatokra nyitom meg számat, és a világ kezdete óta rejtett dolgokat jelentek ki” (Mt 13,35). Ezzel nemcsak azonosul a zsoltáráró szavaival (Zsolt 78,2), hanem folytatja és beteljesíti az Írás küldetését. Ekként Jézus példázatai az ószövetségi hagyományban gyökereznek, saját tanításában pedig olyan új dimenziót nyernek, amelyben az Isten országáról szóló üzenet teljessé válik, és betölti az Írások által megkezdett isteni kijelentést.

Ez a tanulmány a láncpéldázatok retorikai és narratív szerkezetét vizsgálja, és különös figyelmet fordít arra, hogy miként tükrözik az oralitás és az írásbeliség közötti átmenetet.

3. A példázatok retorikai felépítése és interpretációs szintjei

Amint azt Bolyki János megjegyzi, a példázatot mint rejtélyt nem szabad eltulozni, mert a kinyilatkoztatás részeként nemcsak az a rendeltetése, hogy elfedjen, hanem az is, hogy megvilágítson, bár ennek megértése bizonyos feltételeket igényel.⁸ A példázatok megértése egy bizonyos hozzáállástól függ, amelyet Jézus a megtéréshez köt. Aki megtér, megfordul, azon beteljesedik a kijelentés: „Aki nek van, annak adatik, és bővelkedik, akinek pedig nincs, attól az is elvételik, ami je van” (Mt 13,12). Ezek alapján így érthetjük pozitívan Jézus Ézsaiástól idézett szavait (Ézs 6,10): Szemetekkel lássatok, fületekkel halljatok, hogy érthessétek, és megtérjete, és meggyógyítsalak titeket!

A példázatok oktatásban betöltött szerepe többféle formában nyilvánulhat meg, attól függően, hogy a tanítás milyen kapcsolatban áll a példázattal. Az egyik

⁷ Az Ószövetség nyelve nem fogalmi, hanem képes; nem szintetikus, hanem analitikus; nem az elvont gyűjtőfogalmak érdeklik, hanem a dolgok valóságos megjelenése. Kozma Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*. Iránytű Alapítvány, Budapest 2002, 10.,13.

⁸ Bolyki János: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1998, 58.

legismertebb és legelterjedtebb típus az, amikor a példázat egy előzetesen megfogalmazott tanítást illusztrál. Ebben az esetben a példázat szerepe az, hogy egy szemléletes képpel tegye könnyebben érthetővé és megjegyezhetővé az elhangzott igazságot. A szövegben a tanítás a példázat előtt található, maga a példázat pedig annak kifejtésére vagy szemléltetésére szolgál. Erre példa az irgalmas samaritánus története (Lk 10,25–37), amely egy törvénytudó kérdésére hangzik el válaszul, hogy szemléltesse, mit jelent a felebaráti szeretet gyakorlása.

Szintén gyakori az a példázati forma, amelyben a tanítás a példázatot követően jelenik meg, vagyis maga az elbeszélő – jelen esetben Jézus – egy tömör, emlékeztető összegzéssel értelmezi a példázat mondanivalóját. Ebben az esetben a példázat nem csupán szemléltetés, hanem a hallgatóság önálló gondolkodására és következtetések levonására is ösztönöz, amit végül a tanítás tesz egyértelművé. A magvető példázata (Mt 13,1–23; Mk 4,1–20; Lk 8,4–15) jól illusztrálja ezt a szerkezetet, mivel a példázat elhangzása után Jézus részletesen megmagyarázza annak jelentését, és kifejti, hogy a különböző talajtípusok az ige befogadásának különböző módjait jelképezik.

Van azonban egy harmadik típus is, amelyben Jézus mind a bevezető, mind az azt követő tanítás kontextusába helyezi a példázatot. Ebben az esetben a példázatot nem önálló egységként kell értelmeznünk, hanem egy szélesebb érvelési folyamat részeként. A tanítás bevezető szakasza megadja az értelmezési keretet, a példázat a központi képi narratívát biztosítja, míg a záró tanítás végül összefoglalja és értelmezi az elhangzottakat. A szőlőmunkások példázata (Mt 19,30–20,16) ezt a szerkezetet követi, mivel a példázat előtt Jézus kijelenti, hogy „sokan lesznek elsőkből utolsók, és utolsókból első” (Mt 19,30), majd a példázat után megismétli ugyanezt a tanítást (Mt 20,16), s ezzel keretbe foglalja annak üzenetét. Ez a szerkezet a példázatok mélyebb rétegű értelmezését teszi lehetővé, és biztosítja, hogy a hallgatóság ne csak egy konkrét esetet lásson maga előtt, hanem felismerje az isteni igazságokat és alkalmazhatóságukat a saját életére nézve.

4. A láncpéldázatok narratív szerkezete az evangéliumi hagyományban

Az értelmezések és kommentárok általában olyan különböző témák szerint csoportosított⁹ példázatgyűjteményeket feltételeznek,¹⁰ amelyeket a tanítványok már az evangélium írásos rögzítése előtt létrehoztak. Ezzel szemben kevésbé ismert, ám jelentős szerepet betöltő forma az úgynevezett láncpéldázat vagy példázatsor. A láncpéldázatok nem csupán egymás mellett álló tanítások, hanem tudatosan összekapcsolt narratív egységek, amelyek fokozatos érvelés, ismétlődő

⁹ Jakubinyi György: *Máté evangéliuma*. Szent István Társulat, Budapest 1991, 158.

¹⁰ Maier, Gerhard: *Evanghelia după Matei*. Vol. 1–2. Comentariu biblic. Editura Lumina Lumii, Korntal, Germania 2000, 438.

tematikus mintázatok és retorikai építkezés révén bontják ki üzenetüket. Ez a szerkesztési mód az oralitás hagyományából ered, célja pedig nemcsak a tanítás logikus kibontása, hanem annak mélyebb rögzítése a hallgatóság emlékezetében.

Az evangéliumokban különösen Máté 13., 21–22. és 24–25. fejezeteiben figyelhetők meg ilyen szerkesztési mintázatok, továbbá Márk 4. fejezetében, valamint Lukács 15–16. fejezeteiben is találunk erre példákat. Ezek a láncpéldázatok arra utalhatnak, hogy Jézus tanításai nem csupán elszigetelt mondanivalók formájában jelennek meg az evangéliumok szövegében, hanem strukturálisan összefüggő gondolatmenetek részeként is előfordulhatnak.

Ez a szerkesztési elv minden evangélistánál jelen van, beleértve Jánost is, jól lehet az ő evangéliuma példázatszegény, ezért nála nem a hagyományos értelemben vett példázatokban, hanem a Jelenések könyvében figyelhetők meg. Ezek azonban nem narratív példázatok, hanem prófétikus víziók láncolataként működnek, narratív dinamikájuk pedig megfelel a מִשְׁלָּה vagy παραβολή elvének, amellyel már az Ószövetségben, különösen Dániel könyvében is találkozhatunk, de más prófétai iratokban is. Ezek a narratív struktúrák nem egyedülállóak a világon, hiszen hasonló mesei szerkezetekkel találkozhatunk Indiában¹¹ és Perzsiában¹² is. Ezekben a történetekben a mondanivaló fokozatosan, egyik elbeszélésből a másikba átlépve és fejlődve bontakozik ki, míg végül eléri a végső kifejeletet. A kisebb történetek nem csupán önálló egységek, hanem egy nagyobb narratíva részeként nyernek értelmet, ahol az egyes mesék egymásra épülve és összekapcsolódva vezetik a hallgatót a teljes jelentés kibontakoztatásáig.

5. Márk és Máté példázatai az oralitás és írásbeliség határán

Márk evangéliuma 4. fejezetének példázatai lazábban kapcsolódnak egymáshoz, mint Máté 13. fejezetében, ahol a szerkesztés szorosabb logikai egységet mutat. Márk narratívája nem mutat szerkezeti hibát, azonban egyértelműen az oralitásból eredő egyszerűsítési jegyeket hordoz. Leírásai rövidebbek, kevésbé részletesek, a jelzőhasználat visszafogottabb, és a példázatok magyarázata tömörebb, mint Máténál.

Ez a szerkesztési sajátosság összhangban áll a szóbeli hagyományokkal, ahol a különböző változatok között gyakran láthatjuk, hogy a szerkezet miként formálódott és egyszerűsödött az elbeszélések továbbadása során. A Mk 4,1 a καὶ

¹¹ *Pacsatantra. Hindu tanmesék.* Összegejtötte és fordította Balogh Barna. Ádolgotta és a kádenciákat írta Balthazár Margit. Elektronikus kiadás. Terebess Ázsia E-Tár. In: *Terebess Online*. <https://terebess.hu/> (2025. márc. 1.).

¹² Miklós Tamás (szerk.): *Az Ezeregyéjszaka meséi.* Az eredeti arab szöveg első teljes fordítása. 1–145. éjszaka. Ford. Tótfalusi István, Prileszky Csilla. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1999.

παλιν – „és ismét” kifejezéssel indul, amely ugyan összeköttetést teremt a korábbi történet narratív dinamikájával, ám az időbeliséget nem határozza meg egyértelműen. Ez az időhatározói bizonytalanság is a szóbeli közeg dinamikáját tükrözheti, amelyben a történetek ismétlődően elhangzottak, de nem mindig azonos idői sorrendben.

Ha megvizsgáljuk a szöveget, és különös figyelmet fordítunk arra, hogy hol helyezkednek a stilisztikai és retorikai alakzatok, nyilvánvalóvá válik, hogy Máté láncpéldázata nem csupán hosszabb és kidolgozottabb, hanem szerkesztési módja is arra utal, hogy akár egy összefüggő beszédként is elhangozhatott Jézus szájából. A példázatok egymásra épülése, strukturált szerkesztése és belső logikája egy olyan írástudói feldolgozást tükröz, amely az orálisból merít, de már az írásbeliség narratív rendjébe illeszkedik.

A forráskritika és szövegkritika hagyományai szerint azok a szövegváltozatok állhatnak közelebb a feltételezett eredetihez, amelyek rövidebbek és szövegtani szempontból nehezebben érthetők. (Ez a *lectio brevior* és *lectio difficilior* elv.) E feltevés szerint a Máté szövegvariánsa csakis a Márk-féle szövegvariáns utáni lehet, mert hosszabb és részletesebb. Bruce M. Metzger¹³ és más szövegkritikusok abból indulnak ki, hogy a másolók és szerkesztők gyakran kiegészítették vagy stilisztikailag finomították a szöveget, hogy az érthetőbbé vagy teológiailag egységesebbé váljék. E feltételezés szerint a későbbi kéziratok inkább magyarázó betoldásokat tartalmaznak, míg a korábbi változatok megőrizhették az eredeti, nyersebb formát. Ez az elv azonban figyelmen kívül hagyja az oralitás természetét, amelyben a redundancia és a strukturált ismétlés nem csupán interpolációként értelmezhető, hanem a hagyomány megőrzésének alapvető eszközeként is szolgált.¹⁴ Ez jól látható a Máté 13. és a Márk 4. fejezetének összehasonlításában.

Márk példázatszerkesztése az elsődleges szóbeliség¹⁵ számos jellemzőjét mutatja, különösen a mellérendelő (1), a halmozó (2) és redundáns (3) szerkezetek tekintetében. A szöveg homeosztatikus (8), vagyis alkalmazkodik a hallgatóság kulturális és gondolkodási közegéhez, és szituációfüggő (9), mivel a példázatok

¹³ Metzger, Bruce M. – Ehrman, Bart D.: *Az Újszövetség szövege. Hagományozás – szövegromlás – helyreállítás*. Ford. Darvas-Tanács Erik. Harmat Kiadó, Budapest 2008, 192.

¹⁴ Ong, Walter J.: *i. m.* 38–49. A szerző az oralitás kilenc alaptulajdonságát sorolja fel, többek között a mellérendelő szerkesztést, a beszédformulák dominanciáját, a redundanciát és a homeosztatikus jelleget.

¹⁵ Uo. 38–49. Az elsődleges oralitás sajátosságai: 1. egymás mellé rendelt mondatok (paraktikus szerkesztés); 2. visszatérő kifejezések (formulaikus ismétlés); 3. ismétlés és bővítés (redundancia, kumulatív stílus); 4. hagyományörző gondolkodás (konzervativizmus); 5. konkrét, érzékszervi képek (érzékletes gondolkodás); 6. vitatkozó, kihívó hangnem (agonikus szerkezet); 7. közvetlen és személyes stílus (empatikus közvetlenség); 8. közösséghez igazodó szövegek (homeosztatikus alkalmazkodás); 9. helyzethez kötött gondolkodás (szituatív szemlélet).

mindig az adott beszédhelyzet kontextusában jelennek meg. Márknál az elbeszélés empátikus és közvetlen (7), azonnali hatást kíván kiváltani a hallgatóságból, így kevésbé absztrakt és élethelyzetekhez kötött példázatok dominálnak. A példázatok mellérendelten kapcsolódnak egymáshoz, tehát nem egy feltétlenül tudatosan felépített teológiai vagy tipológiai rendszer szerint, hanem inkább a narratíva természetes sodrásában jelennek meg.

Míg Márk evangéliuma a szóbeli kultúra belső dinamikáját tükrözi, addig Máté szerkesztett láncpéldázata egy gondosan megformált mintát követ, amelyben az egyes példázatok tudatosan szerkesztett logikai rendben illeszkednek egymáshoz.

Ha Walter J. Ong szóbeliségkritériumai mentén elemezzük Máté példázati szerkesztését, világosan látszik, hogy bár a struktúrája erősen szerkesztett, ami írásbeli dinamikára utalhatna, mégis az oralitás számos meghatározó jegyét viseli magán. A 13. fejezet példázatsora egy láncszerű, fokozatosan építkező szerkezetet követ, amely az oralitás halmozó (2), redundáns (3) és konzervatív (4) sajátosságait tükrözi. A példázatok egy lánckezdő tematikus kijelentéssel indulnak („Azután elmondott nekik sok mindent példázatokban” – 3. v.), amely nemcsak a fejezet keretét adja meg, hanem az élőbeszédhez hasonló tematikus szerveződést is biztosít. Az egyes példázatok a „Más példázatot is mondott nekik” formulával kapcsolódnak egymáshoz (24., 31., 33. v.), ami anaforikus ismétlést hoz létre, a szóbeliség emlékezeti mechanizmusának megfelelően. Ez a fajta narratív láncolás erősíti az élő előadás dinamikáját és az emlékezetes rögzítést, miközben az egyes példázatok közötti fokozódás és tematikus párhuzamok biztosítják a szerkezet koherenciáját.

A példázatok retorikai csúcspontokkal dolgoznak, amelyek összhangban állnak a szóbeliség empátikus és közvetlen (7) jellemzőjével is. A „hasznos ország...” anaforikus ismétlése a 44., 45. és 47. versben nemcsak stilisztikai egységet teremt, hanem erős orális memorizációs funkcióval is bír. Ez az oralitás homeosztatisztikus (8) vonását is tükrözi, mivel a példázatok alkalmazkodnak a hallgatóság emlékezeti mintáihoz (lásd itt a korabeli talmudi párhuzamokat), és biztosítják, hogy a tanítások a hallgatók kulturális kontextusához igazodva maradjanak fenn.

A belső példázatsor, amelyet Jézus a házban mond el tanítványainak, kiegészíti a sokaság számára mondott kinti példázatokkal. Ez a belső tanítás logikai és érzelmi csúcspontokat alkalmaz, és fokozza az oralitás performatív és szituációfüggő (9) jellegét. Célja a tanítványok útbaigazítása, akiknek megadatott a mennyek országa titkainak értése. Az ítéleti záróformula („ott lesz sírás és fogak csikorgatása” – 28. b.) nemcsak az ítélet hangsúlyát erősíti, hanem epiforikus mintázatával az oralításban megszokott záróformulák emlékeztető és érzelmi hatását is fokozza.

Bár Máté példázatszerkezete már egy teológiai-logikai rendszerben is működik, és írásbeliségi kontrollt mutat, ez nem jelenti azt, hogy ne őrizné meg az oralitás jelentős elemeit. A példázatok láncszerű kapcsolása, a fokozatos építkezés, az ismétlődő formulák és a retorikai csúcspontok mind az élőbeszéd dinamikáját tükrözik, még ha egy szerkesztettebb, írásbeliséghez közelítő formában is. Máté tehát egy fejlett szóbeliségi szerkezetet őriz meg, amelyet egy átgondolt teológiai és retorikai szerkesztési logika határoz meg, s így átmenetet képez a tiszta szóbeliség és az írásbeliség között, hogy meg lehessen tanítani a népeket mindarra, amit Jézus parancsolt, hogy velük lehessen a világ végezetéig (Mt 28,20).

6. Topik és fókusz a példázatok retorikai és nyelvi struktúrájában

A példázatok értelmezésének kérdése szorosan összefügg a szöveg strukturális és retorikai sajátosságaival, hiszen ezek nem pusztán történetek, hanem olyan nyelvi eszközök, amelyek a befogadó figyelmét irányítják és gondolkodásra készítik. Ahogyan a topik meghatározása a nyelvi fókusz kijelölésén keresztül történik, úgy a példázatok is olyan szemantikai és szintaktikai elemekből épülnek fel, amelyek segítik az üzenet megértését. Jézus tanításában a példázatok nem önmagukban hordozzák a kinyilatkoztatást, hanem kijelölik annak befogadási feltételeit is, mint ahogyan a szöveg hangsúlyait és érvelési stratégiáit a retorikai alakzatok határozzák meg. Ennek fényében a példázatok megértéséhez nemcsak megfelelő attitűdre van szükség; a mostani olvasónak pedig különösképpen figyelembe kell vennie a szöveg formai sajátosságait is, hiszen ezek határozzák meg az értelmezés lehetséges irányait.

A szöveg fókuszának meghatározása alapvető a jelentésstruktúrák feltárásában. Ez különösen fontos Máté evangéliuma esetében, ahol a retorikai alakzatok kiemelt szerepet játszanak a topik kijelölésében. Tolcsvai Nagy Gábor azt hangsúlyozza, hogy a *topik*¹⁶ nyelvészeti és szövegértelmezési vizsgálata összetett, mivel nem csupán szemantikai, hanem szintaktikai és pragmatikai jelenségeken keresztül is érvényesül. A figyelem irányítását szolgáló elemek kettős módon jelennek meg: egyrészt bizonyos kifejezések és szavak kontextuális szerepe jelöli ki a kommunikáció hangsúlyos aspektusait, másrészt a mondat szerkezeti sajátosságok, például az olyan szórend és az ismétlési alakzatok, mint az anafora és az epifora biztosítják a szöveg koherenciáját. E nyelvi eszközök nem csupán grammatikai funkcióval bírnak, hanem a szöveg szerveződését és befogadhatóságát is meghatározzák, így a topik nem önálló elméleti kategória, hanem a jelentésképzés egyik központi szervezőelve.

¹⁶ Tolcsvai Nagy Gábor: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest 2013, 296–307.

Az alakzat és a topik szoros kapcsolatának egyik jó példája Máté evangéliuma 13. fejezetének példázataiban figyelhető meg. Ebben a fejezetben a téma az „elmondott nekik sok mindent példázatokban” (3. v.) diszkurzív mondatból kezdődik, amely az úgynevezett „lánckezdő”¹⁷ funkcióval rendelkezik. Ez a mondat egyértelműen kijelöli a fejezet topikját, és megadja a szöveg narratív keretét. Az olvasó vagy hallgató természetesen elvárja, hogy a szöveg további részei a kijelölt láncot folytatva és megerősítve építsék tovább a tematikus egységet.

Ez a várakozás kétféle módon is beteljesedik, mert miután Jézus elmondja a magvető példázatát, amely megveti az alapját az egész fejezet tematikus láncának, erre épülnek a következő példázatok is. A „más példázatot is mondott nekik” formulával mint anaforával Jézus háromszor vezeti be újabb példázatait a „kinti beszédében”¹⁸ (24., 31., 33. v.). A „más” kifejezés feltételez egy előző példázatot, illetve egy, a most következőtől különbözőt. Ezért ez az ismétlés egy „láncközépi topik”. Jézus előbb a konkoly példázatát mondja el, majd a mustármag és a kovász példázatait is. Ezek mind tartalmaznak egy további bevezető formulát: „hasonlatos a mennyeknek országa...” (24., 31., 33. v.), és ezzel a kifejezéssel vezeti tovább az üzenetet.

A „benti beszédben” Jézus már kizárólag a „hasonlatos a mennyeknek országa” anaforikus szintaktikai egységet használja, amely háromszor ismétlődik a 44., 45. és 47. versekben. Itt azonban már csak tanítványai számára szól, és a földbe elrejtett kincs, az igazgyöngy és a kerítőháló példázatait osztja meg velük. Mind a külső, mind a belső példázatsor hasonló lezárási mintával dolgozik a legutolsó példázathoz, ami az ítélet hangsúlyozását helyezi a fókuszba. Ez a „tüzes kemencébe vetik őket: ott lesz majd sírás és fogcsikorgatás” (42. v.) szófordulat, amely „láncképi” szerepet betöltő epiforaként működik.

Az ismétlődő elemek jelentős szerepet játszanak a szöveg hozzáférhetőségének biztosításában, hiszen abban segítik a hallgatókat, hogy felidézhesék a Jézustól hallott tanításokat. Ezek az elemek nem csupán a rövid távú, hanem a hosszú távú emlékezet működését is elősegítik, vagyis mnemotechnikai segítőként szolgálnak mind a beszéd, mind az írott szöveg kontextusában. Az ismétlődő szerkezetek nem pusztán szintaktikai egységekként működnek, hanem önálló alakzatokká válnak, mivel aktívan részt vesznek a szöveg szerkesztésében, a tematikus egységek megteremtésében és a narratív folytonosság biztosításában. Ezek az alakzatok nemcsak a szöveg emlékezetesebbé tételét szolgálják, hanem elősegítik a mondanivaló strukturális és tartalmi koherenciáját is.

¹⁷ Tolcsvai Nagy Gábor: *i. m.* 299.

¹⁸ A „benti beszéd” akkor kezdődik el, amikor bemennek a házba: „Ekkor elbocsátotta a sokaságot, és bement a házba...” (Mt 13,36).

6.1. Máté 13. fejezet láncpéldázata:

Az Isten országa titkainak fraktális kibontakozása

A 13. fejezet példázatai egységes láncot alkotnak az olvasó és a hallgató számára, és ez az Isten országának titkait, működését, valamint annak keresését és befogadását tárja fel. A példázati elemek jelentéstani vezetése egyértelműen mutatja, hogy a mennyek országa fokozatosan épülő szemantikai mezőt alkot, s ebben a magvető példázata kiemelt szerepet tölt be. Ebből a példázatból érthető meg, hogy kétféle hallgatóról van szó: azokról, akik nem fogadják be a Jézus által hozott igét, és azokról, akik nyitott szívvel befogadják azt.

A példázat szerkezetében látszólag nincs egyensúly, mivel a négy talajfajta közül csupán egy alkalmas a termésre, három pedig terméketlen marad. Azonban ha figyelmesen szemléljük, a termő talaj esetében is hármas terméshozamról esik szó: *harmincszoros*, *hatvanszoros* és *százszoros* aratásról. A mag itt Isten országának igéjét jelképezi, amelyet csak az képes megérteni, aki megtér, látni akar, hallani képes, és szívével is felfogja az üzenetet, hogy így gyógyulásban részesüljön.

A második példázat, a konkoly példázata, egyértelmű fejlődési folyamatot tár elénk. Az, aki az első példázat tanítása szerint fogadta be az igét, most maga válik a mennyek országának fiává, azaz jó maggá, míg az, aki elutasította azt, a gonosz fiává lesz. A magvető példázatban a gonosz ragadja el azt, ami a szívbe hullott, ha az ember nem érti meg az igét; a konkoly példázatában pedig maga a gonosz veti el az ilyen embereket a világba, a mennyek országa fiai közé.

Ez a két példázat párhuzamosan futó két szálát rajzol meg: azokat, akik Istenhez tartoznak, és azokat, akik nem tartoznak hozzá. Aki befogadja az igét, az a mennyek országának fiává, aki elutasítja, az a gonosz fiává lesz. Az isteni igazságot befogadó emberek olyanok, mint a mustármag, amely kinő a világból, vagy mint a tészta, amit a mennyek országának „kovásza” keleszt meg, és kidagad a kelesztőtálból. A példázatok eme szerkezeti vonalvezetése azt mutatja meg, hogy miként hat az ige az emberre, és miként válik a mennyek országa az emberi életben megvalósuló fejlődési folyamattá.

A példázatsor végső következtetése is kettős: a jók és gonoszok végső sorsa radikálisan eltér egymástól. „Akkor majd az igazak fénylenek Atyjuk országában, mint a nap” (Mt 13,43), ami visszautal a Hegyi beszédre, ahol Jézus úgy tanítja a tanítványokat, hogy „Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat” (Mt 5,16). Ez a mennyek országához tartozók végső állapota, a másik vonal végpontja pedig a tüzes ítélet, amely azokat sújtja, akik elutasították az igét. Ez a végső kettősség lezárja az egész példázatsor szerkezeti és teológiai ívét, és megerősíti az isteni igazságot befogadók, illetve elutasítók közötti éles különbséget és annak végső következményeit.

A „benti” példázatok, amelyeket Jézus a házban mond el a tanítványoknak, strukturálisan hasonlóak a korábbi, kint elhangzott példázatokhoz, de azok fordított szerkesztési nézőpontját jelenítik meg. Míg a külső példázatok az ige befogadásának és elutasításának következményeit ábrázolják, a belső példázatok Isten országa keresésének személyes dimenzióira helyezik a hangsúlyt. Itt az a jó tanítvány, aki úgy keresi Isten országát, mint az elrejtett kincset vagy a felbecsülhetetlen értékű igazgyöngyöt, és kész mindent feladni annak elnyeréséért. E két példázat az isteni országra való ráhangolódás belső mozgását tükrözi: nem csupán befogadni kell az ígét, hanem célirányosan, áldozatkészen keresni is.

A házban elhangzó tanítás egy összefoglaló példázattal zárul: a kerítőháló példázatával, amely mindenféle halat összegyűjt, majd az angyalok végzik el a szétválogatást, akárcsak a konkoly példázatában. A gonoszokat, akik utólag kerültek az igazak közé, különválasztják, és a tüzes kemencébe vetik őket. A példázat epiforikus zárása – „ott lesz sírás és fogak csikorgatása” – visszaautal a konkoly példázatára, és végérvényessé teszi a kettősség motívumát. Így a magvető példázata fraktális előképe az egész láncszerkezetnek, hiszen már önmagában tartalmazza a befogadás és elutasítás mozzanatait, valamint a fejlődés és az ítélet dinamikáját is. A későbbi példázatok ezt az alapsémát bontják ki eltérő skálázási szinteken, aprólékosabb narratív részletekkel, és különböző dinamikák mentén teszik még nyilvánvalóbbá azt a végső kettősséget, amely elkerülhetetlenül ítélethez vezet.

Az, hogy a kerítőháló példázata a konkoly példázatának párhuzama, egyértelműen látszik abból is, hogy mindkettő ugyanazzal a képpel zárul: a gonoszok a tüzes kemencébe vettetnek, ahol sírás és fogcsikorgatás lesz. Bár a kerítőháló példázatában a „hitvány” kifejezés szerepel, amely elsősorban az étkezésre alkalmatlan halra utal, szemben a „jó” vagy „alkalmas” halakkal, a képi lezárás, a tűz és az ítélet azonos motívumrendszert követ. Ez az alkalmas–alkalmatlan kettősség felidézheti az ószövetségi étkezési előírásokat is, ahol szigorú szétválasztás történt a tiszta és tisztátalan állatok között.

Mindezek ellenére a halak kemencében való elégetése nem a zsidó kultúra része, így ez a metafora nem a szokásos gasztronómiai képből merít, hanem inkább az ítélet eszkatologikus drámaiságát kívánja hangsúlyozni, és ismétléssel utal vissza a konkoly példázatára. A példázat célja tehát nem a realiztikus ábrázolás, hanem a végső megkülönböztetés hangsúlyozása: akárcsak a konkoly és a búza szétválasztása esetében, itt is a végidői elválasztás motívuma jelenik meg, amely az Isten országába tartozók és azon kívül rekedők végső sorsát állítja kontrasztba.

Máté evangéliumában további két láncpéldázat található (a 21–22. és 24–25. fejezetekben), amelyeket a következőkben vizsgálunk.

6.2. A Máté 21–22. fejezet láncpéldázata: konfliktus és ítélet narratív dinamikája

Miután Jézus bevonul Jeruzsálembe, konfliktusba kerül a templomi vezetőséggel, akik kérdőre vonják, hogy milyen hatalommal cselekszik (Mt 21,23–27). A közvetlen válasz helyett Jézus egy keresztkérdést tesz fel nekik Keresztelő János tekintélyét illetően, így kerülve el az eredeti kérdés megválaszolását. Erre a feszültséggel teli helyzetre adott válaszként mondja el a következő láncpéldázatot, amely fokozatosan s egyre nyomatékosabban fogalmazza meg az ítéletet, s ugyanakkor visszacsatol a bevonuláskor történt prófétai cselekményhez, a megátkozott fügefához (Mt 21,18–22), amely előrevetíti a terméketlenség és az engedetlenség következményeit. A példázatok összekapcsolását ismétlődő szerkezeti formulák biztosítják: az első példázat az „Erről pedig mit gondoltok?” (Mt 21,28) kérdéssel indul, ezt követi a második példázat bevezető formulája: „Hallgassatok meg egy másik példázatot” (Mt 21,33), végül a harmadik példázatot az „Ismét példázatokban beszélt hozzájuk” (Mt 22,1) mondat vezeti be.

Az első, a két testvér példázata az engedelmesség és megtérés kérdését hangsúlyozza, kijelentve: „a vámszedők és a parázna nők előttetek mennek be az Isten országába” (Mt 21,31), mivel ők hallgatnak Keresztelő Jánosra, és megtérésük által új esélyt kapnak. A második, a gonosz szőlőmunkások példázata még erőteljesebbé teszi ezt a kritikát és ítéletet, expliciten kimondja: „elvétektik tőletek az Isten országa, és olyan népnek adatik, amely megtermi annak gyümölcsét” (Mt 21,43). Ebben a példázatban a megtérők, a vámszedők és paráznák lesznek azzá az új néppé, amely ténylegesen gyümölcsöt terem, míg az eredeti meghívottak végleg elveszítik jogukat az országra. Végül a harmadik, a királyi menyegző példázata (Mt 22,1–14) expliciten és véglegesen bontja ki az ítélet képeit: akik visszautasítják a meghívást, azokat a király serege pusztítja el, városukat felégeti (Mt 22,7). Az új meghívottak – az előző példázatok logikája szerint a megtérők – ugyan részt vehetnek a menyegzőn, ám a menyegzői ruha motívumával itt is megjelenik egy belső figyelmeztetés (Mt 22,11–13). A láncpéldázatot az „ott lesz sírás és fogcsikorgatás” (Mt 22,13) epiforikus formula zárja le, amely visszavezet a 13. fejezet példázatsorának ítéletmotívumához, és retorikai és teológiai kohéziót teremt a két láncpéldázat között. Így a láncpéldázat egészében egy fraktális szerkezet bontakozik ki, amely fokozatosan, aprólékosan tárja fel a döntések és azok következményeinek súlyát, hogy világosan rámutasson a végítélet elkerülhetetlenségére.

6.3. A Máté 24–25. fejezet láncpéldázata:

az eszkatologikus ítélet narratív kibontása

A 24. és 25. fejezet példázataiban az idő témája kap központi szerepet, hiszen az egész kontextust a tanítványok kérdése indítja el, amelyre Jézus válaszát várják.

A kérdés így hangzik: „Mondd meg nekünk: mikor lesz ez, és mi lesz a jele a te eljövetelednek és a világ végének?” (Mt 24,3) Ez a kérdés lánckezdő topikként működik, és meghatározza a kontextus fókuszát, amely az idő és az események előre nem látható volta köré épül.¹⁹

A példázatok tematikus fókuszát azonban egy másik vers határozza meg, amely egyértelműen az idő kiszámíthatatlanságára irányítja a figyelmet: „Azt a napot viszont, vagy azt az órát senki nem tudja: sem az ég angyalai, sem a Fiú, hanem csak az Atya egyedül” (Mt 24,36). Ez a kijelentés analógiát teremt a Noé napjaival, amelyet a 23. és 42. vers hangsúlyoz tovább: „Vigyázzatok tehát, mert nem tudjátok, hogy melyik órában jön el a ti Uratok!”. Ez a vers a láncpéldázat elindító elemeként is szolgál, amelyben minden egyes példázatban megjelennek az időhatározó egységek. Tehát a kiszámíthatatlanság az állandó készenlétre sarkall, és folytonossá teszi a vigyázást.

Az idő kifejezésére utaló elemek szervesen beépülnek a példázatok narratív szerkezetébe: melyik őrvtátskor (φωλακη – 24,43), órában (ώρα – 24,44.50), éjfélkor (μέσης νυκτός – 25,6), hosszú idő után (μετὰ πολὺν χρόνον – 25,19) és a világ kezdete óta (ἀπὸ καταβολῆς κόσμου – 25,34). Ezek az időhatározó egységek nemcsak a példázatok tematikus egységét erősítik, hanem folyamatosan emlékeztetik az olvasót az idő kiszámíthatatlanságára, amely az egész szövegrész központi üzenete. Így az idő jelenléte nemcsak tartalmi, hanem stilisztikai és narratív szinten is meghatározza a példázatok szerepét, és erősíti a topik következtettségét és a szöveg koherenciáját.

A „Vigyázzatok tehát, mert nem tudjátok, hogy melyik órában jön el a ti Uratok!” (24,42) lánckezdő kijelentés után a láncközép szerepét több szintaktikai szerkezet is betölti, amelyek egymást követve vezetnek a narratívát. Ezek között elsőként találjuk az „gondolatokat arra” (24,43), majd az „Akkor hasonló lesz a menynek országa” (25,1) szófordulatokat, amelyeket a „Mert úgy van ez, mint amikor...” (25,14) szerkezet követ. A záró metafora az utolsó láncszem, amely az ítélet ünnepélyes képével zárja a láncot az „Amikor pedig az Emberfia eljön az ő dicsőségében...” bevezető mondat után (25,31).

A szöveg logikáját az előző tanításokra utaló kifejezések erősítik: az „azt pedig” az előbbi gondolatot vagy tanítást erősíti meg; az „akkor hasonló” szintén

¹⁹ Máté evangéliumának 24. és 25. fejezeteiben az idő kifejezése kiemelt szerepet kap, és az idő fogalmának teológiai és narratív jelentőségére irányítja a figyelmet. A τότε – „akkor, azután” tizenegyszer fordul elő (pl. Mt 24,9.10.14.21.23.30; 25,1.7.11.31.41.45), míg a ἡμέρα – „nap” tizenegyszer jelenik meg különböző formákban (pl. ἐν ταῖς ἡμέραις – „azokban a napokban” (Mt 24,19.22.29; 25,19). Az ὥρα – „óra” ötször fordul elő (pl. Mt 24,36.42.44; 25,13), a többi időhatározós szerkezet pedig egyszeri előfordulása, például μέσης νυκτός – „éjfélkor” (Mt 25,6), vagy ἀπὸ καταβολῆς κόσμου – „a világ kezdete óta” (Mt 25,34). Ezek az időhatározók összefüggő hálózatot alkotnak, amelyek nemcsak az idő múlásának vagy kiszámíthatatlanságának hangsúlyozására szolgálnak, hanem a példázatok teológiai fókuszának kiemelésére is.

az előzményekhez kapcsolódik; a „mert úgy van ez, mint” további magyarázatot nyújt; az „amikor pedig” már a végső kép bevezetését szolgálja. Ezek a szerkezetek egymást kiegészítve teremtenek narratív összhangot, és a tanítás logikai ívét is kiemelik. A láncvégi szintaktikai egység itt sem lehet más, mint a már-már várt formula: „ott lesz sírás és fogcsikorgatás”, amely a 24,51 és a 25,30 versekben is megjelenik. Ez az epiforikus zárás nemcsak a láncpéldázat tematikus lezárását biztosítja, hanem retorikai eszközként is erősíti az ítélet hangsúlyát, amely végigkíséri a fejezet tanításait. Erre a képre még egy ráadás is érkezik a juhok és kecskék metaforáján keresztül, ahol az ítélet képe immár tropológiai szinten jelenik meg, az „örök tűz” (τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον – 25,41) kifejezéssel. Ez az utolsó elem nemcsak a korábbi szintaktikai zárások visszhangjaként hat, hanem ki is terjeszti az ítélet képét az apokaliptikus jövő perspektívájába.

Tehát világosan látszik, hogy az anaforikus és epiforikus alakzati ismétlés nem csupán a szöveg strukturális összefüggéseinek megteremtésében játszik fontos szerepet, hanem a topik következetes jelenlétével és hangsúlyozásával hozzá járul a példázatok retorikai és teológiai mondanivalójának mélyebb megértéséhez. Ha képletként szeretnénk utalni rá, ez így nézne ki:

Lánckezdő:

[Bevezető kijelentés] → [Fókusz és tematika megadása]

Láncközép:

[Kapcsoló kifejezés] → [Téma bővítése] → [Előzményekre való utalás]

Láncvégi:

[Záró kijelentés] → [Összegzés és csúcspont]

Ez a szerkezet egymást követő, egymásra épülő elemeket mutat, amelyek önhasonló módon ismétlődnek a szöveg különböző pontjain, biztosítva a koherenciát és a tematikai egységet.

7. Lukács láncpéldázatai (Lk 13,1–16,31)

Máté és Márk láncpéldázataiban az összetartást főként az explicit retorikai jelölők, ismétlődő bevezető formulák, anaforikus szerkezetek, epiforikus zárások és közvetlen lánckezdő–láncközépi–láncvégi kapcsolások biztosítják. A hallgató minden váltásnál érzékeli, hogy az előző egység folytatódik. Lukácsnál ez a mechanizmus visszafogottabb. A Lk 13,1–16,31 példázati íve elsősorban nem felszíni formulákon keresztül kapcsolódik össze, hanem mélyebb narratív és szemantikai kohézió által. A meghívás és elutasítás, az elveszés és megtaláltatás, valamint a döntés és ítélet motívumai fokozatosan épülnek egymásra, miközben minden újabb egység az előzőben nyitva hagyott kérdést viszi tovább.

Ezért Lukácsnál a láncpéldázati szerkezet belső feszültsége a döntés időbeliségéből fakad. A 13. fejezetben még nyitva áll a megtérés ideje; a nagy vacsora példázatában a meghívás elfogadása vagy elutasítása kerül előtérbe; a 15. fejezetben az elveszett megtalálásának öröme bontakozik ki; az idősebb fiú alakjánál azonban nyitva marad a történet. Ez a nyitottság válik a lánc pragmatikai fordulópontjává. A hamis sáfár példázata azt mutatja meg, hogy miként kell cselekedni, amikor az idő szorít; a gazdag és Lázár példázata pedig azt a végállapotot rajzolja meg, amikor a felismerés már későn érkezik. A lukácsi lánc kohézióját tehát nem a retorikai felszín, hanem a gondolati ív kényszerítő ereje tartja össze: amit az egyik elbeszélés nyitva hagy, azt a következő nem ismétli meg, hanem továbbviszi, elmélyíti, majd végül lezárja.²⁰ Ezért a gondolatív a megtérés és a pusztulás pólusai között feszül.

7.1. *Előhang: megtérés, bezárt ajtó és eszkatologikus lakoma (Lk 13)*

A 13,1–5 két tragikus esete – a Pilátus által megölt galileaiak és a silóami torony leomlásának áldozatai – retorikai nyitányként szolgál az egész lánc számára. A hallgatóság gondolkodásában ezek az események könnyen értelmezhetők volnának isteni büntetésként, de Jézus elutasítja ezt az egyszerű ok-okozati magyarázatot, és a beszélőket fordítja vissza saját helyzetükhöz. A kétszeresen megismételt *ἐὰν μὴ μετανοήτε, πάντες ὁμοίως ἀπολεισθήτε* – „ha meg nem tértek, mindnyájan hasonlóképpen vesztek el” formulájával (Lk 13,3.5) epiforaalakzatot alkot, amely az egész lánc hermeneutikai kulcsát adja. A *μετανοέω* itt „megtérni, irányt változtatni”, az *ἀπόλλυμι* pedig „elveszni, pusztulni” jelentéssel bír.²¹

A terméketlen fügefá példázata (Lk 13,6–9) ezt metaforikusan bontja ki: a fa még kap haladéket, mert a vincellér közbenjárása egy év türelmi időt biztosít, de a gyümölcstelenség kivágáshoz vezet. A türelem–döntés–kivágás triádja megnyitja azt az idő-retorikai tengelyt, amely a lánc végén a *χάσμα μέγα* (Lk 16,26) képében zárul le. A fügefá tehát nem elszigetelt példázat, hanem a lánc előszava: megmutatja, hogy a türelem ideje kegyelmi idő, de nem végtelen idő.²²

²⁰ Lukács sajátos szerkesztéséhez átfogóan ld. Green, Joel B.: *The Gospel of Luke*. Eerdmans, Grand Rapids 1997, ad Lk 13,1–16,31. Bovon, François: *Luke 2. A Commentary on the Gospel of Luke 9:51–19:27*. Translated by Donald S. Deer. Fortress Press, Minneapolis 2013.

²¹ A *μετανοέω* szemantikájához ld. Balz, Horst – Schneider, Gerhard (eds): *Exegetical Dictionary of the New Testament*. Vol. 2. Eerdmans, Grand Rapids 1991, 135.

²² Bock, Darrell L.: *Luke 9:51–24:53*. Baker Exegetical Commentary on the New Testament. Baker Academic, Grand Rapids 1996, (e-könyv), vö. Lk 13,6–9 magyarázatával. Joseph A. Fitzmyer: *The Gospel According to Luke X–XXIV*. Anchor Bible 28A. Garden City, Doubleday 1985, 1004–1006, aki Lk 13,6–9 példázatát „utolsó kegyelmi időként” („a final period of grace”) értelmezi, amelyben Jézus megtérésre hívása „a rövid kegyelmi időszakban” hangzik el az isteni ítélet előtt

A 13,22–30 szakasz a szoros kapu, a bezárt ajtó és az eszkatologikus lakoma motívumait kapcsolja össze. Jézus ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν – „igyekezzetek bemenni” felszólítása mozgást és döntést kíván. Az οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ formula kétszeri megismétlése (Lk 13,25.27) szimmetrikus záróalakzatként funkcionál, és összekapcsolja az identitás, az isteni elismerés és a kizárás kérdését. Ez a külső-belső térszerkezet, hogy tudniillik ki van bent, ki marad kint, és mikor válik véglegessé a kintlét, a lánc összes következő egységében visszatér.²³

A Lk 13,28–29 eszkatologikus lakomaképe, ahol a négy égtájról érkező emberek Ábrahám, Izsák, Jákób és a próféták asztalánál foglalnak helyet, a lánc tematikus tengelyévé válik. A konceptuális metaforák – üdvösség = belépés és idő = nyitott ablak – aktiválódnak, és a következő egységekben módosult formában térnek vissza. A paradox zárómondat, hogy „vannak utolsók, akik elsők lesznek” (Lk 13,30), bevezeti a *status inversus* logikát, amely a 14–16. fejezetekben mélyül fokozatosan.²⁴

7.2. *A nagy vacsora példázata (Lk 14,1–24): a példázatlánc fraktálkondenzátuma*

A 14. fejezet retorikai kerete pontosan körülhatárolt: Jézus egy farizeus vezető szombati asztalánál ül (Lk 14,1), ahol testi és társadalmi rend kérdései egyszerre jelennek meg. A fejezet három egymásra épülő tanítási egységből szerveződik: 1. a főhelyek példázata (Lk 14,7–11); 2. a vendéglátás etikája (Lk 14,12–14); 3. a nagy vacsora példázata (Lk 14,15–24). Ezek progresszív sorozatot alkotnak, amelyben minden egység az előzőre épít, és a *fizikai* → *társadalmi* → *eszkatológikus* dimenzióban halad előre.

A „Boldog, aki Isten országának vendége!” felkiáltás (Lk 14,15) topikus kulcsmondatként indítja a nagy vacsora példázatát. A háromszakaszos narratív szerkezet – meghívás (16–17. v.), elutasítások (18–20. v.) és kiterjesztett meghívás (21–24. v.) – retorikai fokozással rendezi el az anyagot: a kiváltságosok visszautasítása → a városi szegények behívása → az utak és sövények mentén járók kényszerbehozatala. A „senki sem kóstolja meg vacsorámat” záróformula (Lk 14,24) visszautal a 13. fejezet kirekesztési képére, és előrevetíti a gazdag és Lázár végleges elválasztásának motívumát.²⁵

(“the short period of grace before God’s judgment; it is the last hour”), és hangsúlyozza, hogy ez a “last period of grace” a halogatás és terméketlenség megváltoztatására adatott.

²³ Nolland, John: *Luke 9:21–18:34*. Word Biblical Commentary 35B. Word Books, Dallas 1993, 731–736.

²⁴ Green, Joel B.: *The Gospel of Luke*, vö. Lk 13,28–30.

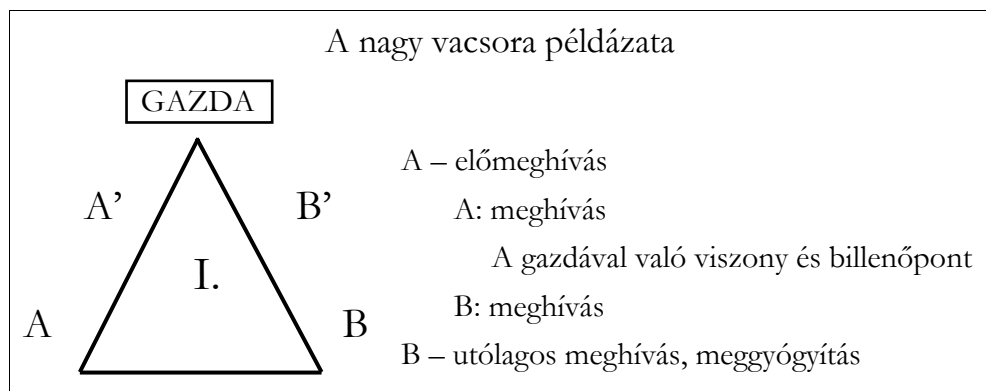
²⁵ Snodgrass, Klyne R.: *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*. Second edition. Eerdmans, Grand Rapids 2018, vö. Lk 14,15–24 magyarázatával. Bovon, François: *i. m.*, vö. Lk 14,15–24 magyarázatával.

1. táblázat.

Kulcsretorikai alakzatok a nagy vacsora perikópájában (Lk 14,16–24)

Alakzat	Megjelenés	Funkció
Triadikus fokozás	Három kifogásoló vendég (föld, ökrök, házasság)	Progresszív elidegenedés ábrázolása
Antitézis	Meghívottak ↔ kényszerbehívottak	Társadalmi rend felforgatása
Záró retorikai fenyegetés	„Senki sem kóستolja meg...” (Lk 14,24)	Eschatologikus ítélet bejelentése
Konceptuális metafora	ÜDVÖSSÉG = LAKOMÁN VALÓ RÉSZVÉTEL	A következő példázatok értelmezési kerete

Jeremias klasszikus elemzése a „fenyegető kés” és az „idő követelménye” tematikai csoportjain belül tárgyalja ezt a példázatot, de anélkül, hogy egységes láncként kezelné a 14–16. fejezeteket. Jelen elemzés éppen ebben az értelmezési hiányban kínálja hozzájárulását: a nagy vacsora nem önálló morális elbeszélés, hanem a lánc retorikai és teológiai nyitánya, amelynek záróformulájára az egész példázatsor visszacsatol.²⁶

7.3. *Elveszett és megtalált dolgok (Lk 15):**a kondenzátum kiterjesztése – iterációk és fraktál*7.3.1. *Az elveszett juh és az elveszett drachma (Lk 15,4–10)*

A 15,1–3 nyitóhelyzet: vámszedők és bűnösök igyekeznek Jézushoz, a farizeusok és írástudók pedig zúgolódnak, hogy Jézus asztalközösséget vállal velük. Ez olyan retorikai keretet alkot, amelyen belül a három példázat a megtérés örömeinek progresszív kinyilatkoztatásaként érthető. Az „Ő ezt a példázatot mondta

²⁶ Jeremias, Joachim: *i. m.* 50–55., 95–105.

nekik” formula (Lk 15,3) lánckezdő funkcióval fogja össze az elveszett juh, az elveszett dragma és az elveszett fiú történetét.²⁷

Az elveszett juh (Lk 15,4–7) és az elveszett dragma (Lk 15,8–10) strukturálisan párhuzamos egységet alkot: mindkettőben feltűnik az elveszés → keresés → megtalálás → συγχάροτέ μοι formula, amelyet Jézus mennyei kommentárja követ (Lk 15,7.10). Ez az anaforikus ismétlési struktúra Walter J. Ong szóbeliségkritériumai szerint a redundáns és halmozó oralitásjegyek egyik legtisztább példája az evangéliumi szövegekben. Kognitív metaforák: bűnös = elveszett tárgy; Isten = kereső; megtérés = megtaláltatás.²⁸

7.3.2. A tékozló fiú története mint fraktális középpont (Lk 15,11–32)

A tékozló fiú példázata (Lk 15,11–32) a lánc hermeneutikai centruma. Ebbe sűrűsödik a megelőző összes motívum, és egyben előkészíti a következő két példázat egzisztenciális tétjét. Szerkezete duálisan khiasztikus, és két párhuzamos történetszála oszlik.

2. táblázat. A tékozló fiú kettős khiasztikus szerkezete (Lk 15,11–32)

Az fjabb fiú ága (A)	Az idősebb fiú ága (B)
Elment a háztól (15,12–13)	A mezőn volt, nem volt otthon (15,25)
Tékozlás, nyomor, nélkülözés (15,14–16)	„Soha nem adtál nekem...” (15,29)
Magába szállt – döntés (15,17–19)	Megharagudott, nem akart bemenni (15,28) Nincs magába szállás
Hazatérés, apai ölelés, ünnep (15,20–24)	Apai könyörgés, nyitott kérdés (15,31–32)

A „meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott” (Lk 15,24.32) visszatérő zárórefrén epiforikus funkcióval bír: a megtérést halálból való feltámadásként értelmezi. A fordulópont strukturálisan nem a tékozló fiú hazatérésénél, hanem az idősebb fiú belépési döntésénél helyezkedik el. A Lk 15,25 görög szövege erős kontraszttal nyit: Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρῶτος ἐν ἀγαπῇ – „az idősebb fia pedig a mezőn volt”. A δέ itt nem semleges kötőszó, hanem narratív váltójel és diszkurzusjelölő: megnyitja az öröm automatikus elfogadásának ellentétes pólusát. Az οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν – „nem akart bemenni” (Lk 15,28) szoros kapcsolatban áll az ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν – „Igyekezetek bemenni...” felszólítással

²⁷ Bailey, Kenneth E.: *Poet and Peasant and Through Peasant Eyes. A Literary-Cultural Approach to the Parables in Luke*. Eerdmans, Grand Rapids 1983, 142–149. Green, Joel B.: *The Gospel of Luke*, ad Lk 15,1–3.

²⁸ Ong, Walter J.: *i. m.* 38–49. Snodgrass, Klyne R.: *i. m.*, vö. Lk 15,3–10 magyarázatával.

(Lk 13,24): a ház nyitva van, az apa kijön, és kérleli a fiút, de a belépés nem történik meg.²⁹

A példázat nyitott vége³⁰ hermeneutikai csúcspontként működik: a hallgató éppen azt a helyet kapja meg, ahol a történet megszakad. A narratíva nem mondja el, hogy az idősebb fiú végül belép-e az ünnepi térbe, ezért a döntés súlya átkerül a hallgatóra. Ezzel a példázatlánc pragmatikai billenőpontja is világossá válik: a farizeusok és írástudók, vagyis a zúgolódó vallási elit képviselői, az idősebb fiú döntési helyzetébe kerülnek. A kérdés már nem az, hogy az elveszett visszatérhet-e, hanem az, hogy az otthon maradott képes-e belépni abba az örömbé, amelyet az apa a megtalált fiú miatt rendez.

Innen érthető meg a következő két példázat szerepe is. Az elveszett juh, az elveszett drachma és az elveszett fiú történetei lezárt örömszerkezettel végződnek: az elveszett megtaláltatik, és a megtalálás közösségi örömet hoz létre. Az idősebb fiú története azonban nyitva marad. Erre a nyitott döntési helyzetre válaszol a hamis sáfár példázata, amely a késlekedés helyett az időben meghozott, előrelátó döntést állítja előtérbe. A gazdag és Lázár példázata pedig ennek antitetikus ellenpontja: azt a helyzetet dramatizálja, amikor a felismerés már későn érkezik, és a döntés lehetősége végérvényesen lezárul. Így válik a lukácsi sorozat valódi antitetikus példázatlánccá: az első három példázat az elveszett megtalálásának örömet bontja ki, az idősebb fiú alakja pedig megnyitja a kívülmaradás problémáját, a hamis sáfár a még lehetséges döntés modelljét adja, a gazdag és Lázár pedig figyelmeztető lezárásként mutatja meg azt az állapotot, amikor az ember már látja, mit kellett volna tennie, de többé nem tud belépni oda, ahová korábban meghívtát kapott.³¹

²⁹ Green, Joel B.: *The Gospel of Luke*, vö. Lk 15,25–32.

³⁰ Vö. Green, J. B.: *The Gospel of Luke*, 609, ahol a 15,3–32 és 16,19–31 példázatait “open-ended” történeteknek nevezi, hangsúlyozva, hogy az olvasó nem tudja, vajon az idősebb fiú, illetve a gazdag öt testvére ténylegesen válaszol-e a megszólításra, s ebből azt a következtetést vonja le, hogy “the door of discipleship remains open, even to Pharisees”.

³¹ Snodgrass, Klyne R.: *i. m.* 287–310. Bovon, François: *i. m.* 421–438. A két szerző értelmezése szerint a Lk 16,1–13 és a Lk 16,19–31 két eltérő kimenetelt világít meg az otthon maradt fiú nyitva hagyott döntési helyzete felől. Ez az értelmezés önmagában elfogadható volna, ha a szöveg nem láncpéldázati rendben állna előttünk. A láncpéldázati szerkezet azonban értelmezési kényszert hoz létre: a példázatok egymásutánisága nem engedi, hogy a hamis sáfárt és a gazdag–Lázár példázatát pusztán alternatívaként olvassuk. A szöveg szerkezeti rendje az időfaktor felől irányítja az értelmezést. A hamis sáfár felismeri a döntés sürgősségét, és még a rendelkezésére álló időben cselekszik; a gazdag ember ezzel szemben csak akkor ismeri fel helyzetét, amikor a döntés lehetősége már végérvényesen lezárult. A két példázat így antitetikus fokozásként működik: az egyik a még megragadható időt, a másik az elmulasztott idő következményét jeleníti meg.

7.4. *A hamis sáfár (Lk 16,1–13): a tanítványi döntés idődimenziója*

Az Ἐλεγεν δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς (Lk 16,1) nyitóformula kettős jelzést ad: a dé folytatást és váltást jelez, a καὶ pedig arra utal, hogy Jézus nem teljesen új témát kezd, hanem a megkezdett gondolatot más hallgatói körre is kiterjeszti. A hamis sáfár, pontosabban igazságtalan intéző, οἰκονόμος belső monológja mint magába szállás („Mit tegyek...?” Lk 16,3) explicit módon jeleníti meg azt a döntési szkriptet, amely az idősebb fiúnál rejtve maradt: felismeri saját helyzetét és az idő beszűkülését, és ennek megfelelően cselekszik. Kognitív szinten az *idő* = *szűkös erőforrás* metafora működik.³²

A példázatban Jézus paradox módon dicséretként emeli ki a sáfár magatartását, mert „okosan, belátással” (φρονίμως) járt el (Lk 16,8a). A hangsúly nem a sáfár erkölcsi tisztaságán van, hanem azon, hogy felismerte az idő rövidségét, és a még rendelkezésére álló lehetőségekhez mérten cselekedett. Ezért Jézus értelmező mondata – „szerezzetek magatoknak barátokat a hamis mammonból, hogy amikor elfogy, befogadjanak titeket az örök hajlékokba” (Lk 16,9) – összecseng a Lk 14,12–14 tanítási egységgel, ahol a meghívás nem viszonzásra képes társadalmi partnerek, hanem a szegények, nyomorékok, sánták és vakok felé irányul. A δέξωνται – „befogadjanak” különösen fontos kapcsolószó: a 15. fejezetben az volt a kérdés, hogy a nagyobbik fiú befogadjá-e testvérét az öröm rendjébe. A 16. fejezetben a kérdés átfordul: az embert majd befogadják-e, amikor elfogynak saját lehetőségei? Így a hamis sáfár példázata nem a csalás igazolása, hanem az időben meghozott döntés példája. Jézus nem a sáfár igazságtalanságát teszi kövendő mintává, hanem azt a belátást, hogy van olyan pillanat, amikor a jövőt csak a jelenben meghozott döntés alakíthatja.³³

7.5. *A gazdag és Lázár (Lk 16,19–31):*

a lánc lezárása és a rabbinikus háttér

7.5.1. *A Bar Ma‘aján-hagyomány mint hagyománytörténeti háttér*

A gazdag és Lázár példázatának (Lk 16,19–31) értelmezéséhez nélkülözhetetlen a rabbinikus Bar Ma‘aján-hagyomány számbavétele. A jeruzsálemi Talmud (jSzanh 6,23c par. jChag 2,77d) megőrizte azt az elbeszélést, amelyet Joachim Jeremias Jézus példázatának közvetlen hagyományos előzményeként azonosít. A történetben Bar Ma‘aján (בַּר מַעְיָן) gazdag falusi adószedő (בַּר מַעְיָן דַּקְרָתָא) lakomát rendezett a városi tanácsosoknak, de ők nem jöttek el. Erre azt mondta: „Hadd jöjjenek a szegények, és egyék meg az ételt, hogy ne vesszen kárba.” Halála után az egész város gyászolta, miközben egy igaz, Tórával

³² Fitzmyer, Joseph A.: The Story of the Dishonest Manager (Lk 16:1–13). In: *Theological Studies* 25 (1964), 23–42. Bock: *i. m.*, vö. Lk 16,1–13.

³³ Fitzmyer, Joseph A.: *The Gospel According to Luke X–XXIV*, vö. Lk 16,9. Snodgrass, Klyne R.: *i. m.*, vö. Lk 16,1–13.

foglalkozó ember temetése szinte észrevétlen maradt. A látomásos folytatásban az igaz ember paradicsomban, vízforrások mellett jelenik meg, Bar Ma 'aján viszont egy folyó partján, a nyelvét kilógatva próbál a vízhez érni, de nem képes inni belőle.³⁴

A Bar Ma 'aján-hagyomány azért nélkülözhetetlen a lukácsi láncpéldázat értelmezése esetében, mert egyetlen hagyománytörténeti mezőben kapcsolja össze a visszautasított lakomát, a szegények bevonását, a gazdag ember halál utáni szomjúságát és az elérhetetlen víz motívumát, vagyis pontosan azt a két pólust, amely Lukácsnál a nagy vacsora, valamint a gazdag és Lázár példázata között feszül. A közvetlen irodalmi függés valószínűsíthető (a palesztinai Talmud végső írásos formája későbbi),³⁵ a párhuzam azt igazolja, hogy Jézus ugyanabból a keleti-zsidó képi és narratív készletből merített.³⁶

7.5.2. *Névcsere: a hallgatóság elvárása megfordítva*

A két történet struktúrája párhuzamos, de a névhasználat pontosan fordított. A rabbinikus változatban a gazdag adószedőnek van neve (Bar Ma 'ayan), míg az igaz szegény névtelen. Jézus tudatosan fordítja meg ezt a sémát: a gazdagnak nincs neve, egyszerűen ἄνθρωπος τις πλούσιος – „egy gazdag ember” (Lk 16,19), a szegénynek viszont nevet ad: Lázár (לָאָזָר, – 'El'ázár – „Isten segített”). Ez az inverz névhasználat teológiai programnyilatkozat: akit a társadalom névtelenné és láthatatlanná tett, azt Isten névvel illeti; akit a világ ünnepel, azt Isten nem ismeri.³⁷

7.5.3. *Jézus szerkesztési stratégiája: a történet kettéosztása*

Jézus nem egyszerűen átveszi a rabbinikus történetet, hanem tudatos szerkesztési stratégiával osztja ketté az alapelbeszélést. Az „egy ember nagy vacsorát készített, és sok vendéget hívott meg... De azok egytől egyig mentegetőzni kezdtek” motívumot a lánc elejére, a nagy vacsora példázatába helyezi (Lk 14,16–24), ahol ez lánckezdő és topikmeghatározó szerepet tölt be. A lánc zárószakaszába

³⁴ Jeremias, Joachim: *i. m.* 122–144. Ld. Dalman, Gustaf: *Aramäische Dialektproben*. J. C. Hinrichs, Leipzig 1927, 33–34.

³⁵ A palesztinai Talmud végső írásos formája ugyan későbbi, de Joachim Jeremias meggyőzően érvel amellett, hogy az általa közölt Bar Ma 'aján-hagyomány mögött olyan palesztinai zsidó képkincs áll, amely Jézus korában is ismert lehetett; ezért valószínűbb, hogy mindkét hagyomány közös tradícióból merít, mint hogy a rabbinikus irodalom közvetlenül Jézustól függne.

³⁶ Braun, Willi: *Feasting and Social Rhetoric in Luke 14*. Cambridge University Press, Cambridge 1995, 98–131. Malina, Bruce J. – Neyrey, Jerome H.: *The Social World of Luke–Acts: Models for Interpretation*. Hendrickson, Peabody 1991, 141–143.

³⁷ Vö. Green, Joel B.: *The Theology of the Gospel of Luke: To Proclaim Good News to the Poor*. University Press Cambridge, Cambridge 1995, 91–92, ahol Lk 16,19–31 kapcsán hangsúlyozza, hogy a névvel illetett, de társadalmilag kirekesztett Lázár és a névtelen, mégis ünnepelt gazdag sorsa a lukácsi „salvation-as-reversal”, azaz a státuszinverzió programját példázza.

csak a halál utáni rész kerül, ahol a döntés visszafordíthatatlansága az eszkatologikus ítélet képeiben jelenik meg.

Ez a kettéosztás két különböző pragmatikai idődimenziót nyit meg: a nagy vacsoránál még nyitva az ajtó, a határidő még nem járt le; a gazdag és Lázár történetében a halál utáni állapot a téma, ahol már semmilyen cselekvés nem változtathatja meg a sorsot. Jézus ezzel azt is közli a hallgatósággal, hogy Bar Ma' ajának még lett volna esélye, mert a szegény meghívása kézenfekvő lehetőségként ott kínálkozott számára.

7.5.4. *A lánc retorikai zárata és az ítélet véglegessége*

A χάσμα μέγα μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν kijelentés (Lk 16,26) a bezárt ajtó (13,25) és a vacsorából való kizárás (14,24) végleges topográfiai metaforáját adja: *καπὺ* = *lehetséges átjárás*; *σκαδῆκ* = *végleges elválásztás*. Ábrahám válasza, hogy tudniillik „Van Mózesük és prófétáik, hallgassanak azokra” (Lk 16,29), retorikai visszautalás a 13,3.5 megtérésmotívumára: a lánc elején Jézus azt mondta, „ha meg nem tértek, elvesztek”; a végén pedig azt mondja Ábrahám, hogy ha nem hallgatnak a kijelentésre, még a halottak közül való visszatérés sem váltja ki bennük a fordulatot.

A gazdag ismétlődő „küldd el Lázárt” kérése, hogy tudniillik enyhítse szomját, és hogy beszéljen öt tesvére lelkére, nehogy ők is a gyötrelem helyére jussanak, azt a szerepet veszi át, amelyet a lánc elején az idegeskedő meghívottak játszottak: utólag, feltételeket szabva próbálnak belépni abba, amit korábban visszautasítottak. Jézus ezzel a tükörszerkezettel teszi teljessé a lánc khiasztikus ívét.³⁸

7.6. *Fraktális és khiasztikus elrendezés*

A Lk 14–16 közötti példázatok három szinten mutatnak fraktális szerkezetet.³⁹ Makroszinten: nagy vacsora – elveszett/megtalált dolgok – hamis sáfár – a gazdag és Lázár. A khiasztikus ív: A (Meghívás és lakoma: Lk 14,16–24) – B (Elveszés és megtaláltatás: Lk 15) – B' (Döntés és idő: Lk 16,1–13) – A' (Lakoma és kirekesztés eszkatologikus képe: Lk 16,19–31). A lánc fraktálközéppontján az idősebb fiú dé kötőszava áll (Lk 15,25): itt törik meg az öröm automatikus elfogadása.

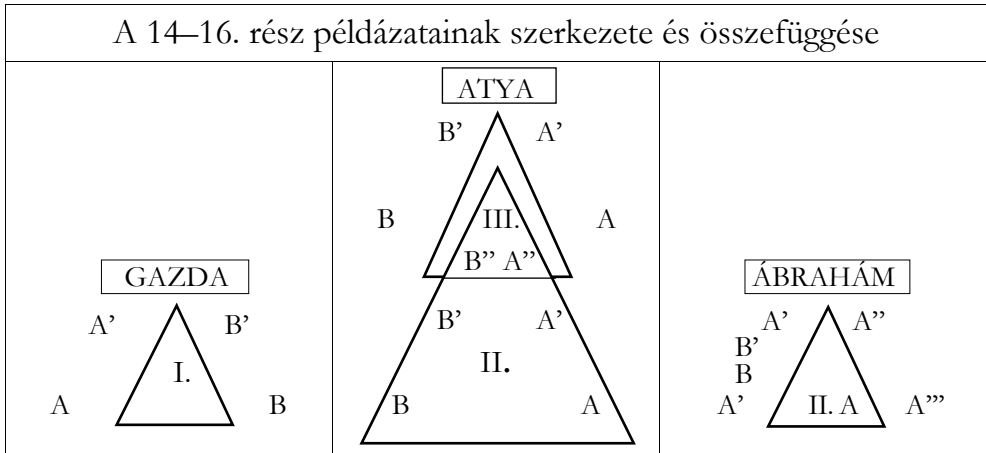
Mezoszinten: a 15. fejezet hármas példázata ugyanazt a sémát variálja növekvő narratív súlyokkal. Az elveszett juh és drahma komplementer elosztásban funkcionál: az egyik a vándorló, aktívan elvesző ember képét aktiválja, a másik

³⁸ Green, Joel B.: *The Gospel of Luke*, ad Lk 16,19–31. Nolland, John: *i. m.* ad Lk 16,19–31.

³⁹ Hays, Richard B.: *Echoes of Scripture in the Letters of Paul*. Yale University Press, New Haven, 1989, 14–21. Itt Hays az „echo” és a „metalepszis” (transumption) fogalmával írja le, hogy miként hoznak létre Pál levelei olyan intertextuális rezonanciamezőt, amelyben rövid formulák mögött tágabb öszövétségi szövegvilágok működnek; a jelen tanulmány „fraktális szerkezet” terminusa ennek a modellnek teológiai-nyelvészeti továbbgondolása.

a mozdulatlan értéket, amelyet az isteni gondosság keres fel. Együtt készítik elő a tékozló fiú szintetizáló, összefoglaló narratíváját, az élőlény, a tárgy, majd a ténylegesen elveszett ember történetével.

Mikroszinten: maga a tékozló fiú is kettős khiasztikus elrendezésű az apai „meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott” mondattal a tengelyen (Lk 15,24.32). A hamis sáfár példázata az idősebb fiú döntésének utólagos pragmatikai értelmezése; a gazdag és Lázár annak illusztrációja, hogy mi lesz a döntés végleges elmaradásának következménye.

7.7. Nyelvi láncszemek és kognitív-pragmatikai funkciójuk

A lánc összetartását formulakifejezések biztosítják, amelyek az orális hagyományban hallható jelként, kognitív szinten pedig mintázatra figyelmeztető horgonypontokként működnek.⁴⁰

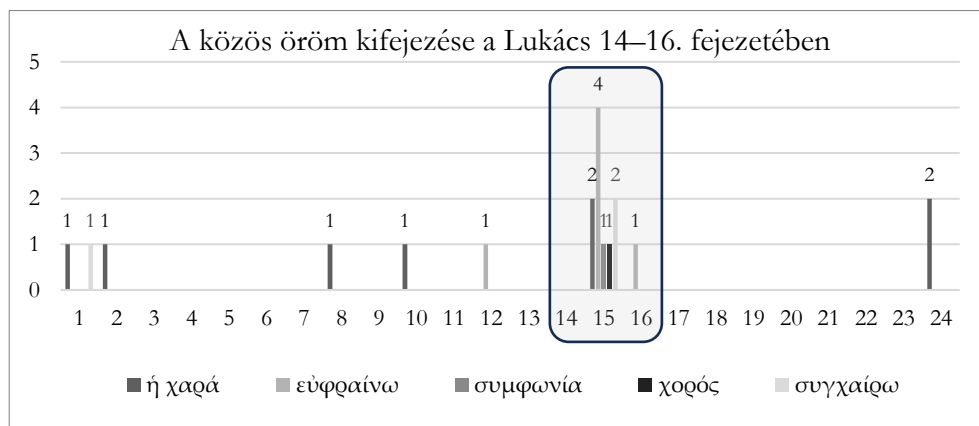
3. táblázat. Nyelvi láncszemek és kognitív-pragmatikai funkciójuk (Lk 14–16)

Formula	Funkció	Szövegbélye
„erre ezt a példázatot mondta nekik”	lánckezdés, topik kijelölése	Lk 15,3
„ha valakinek van...”	feltételes, önreflexív bevonás	Lk 15,4.8
„azután így folytatta...”	mélyítési jel, nem új téma	Lk 15,11
„az idősebbik fiú pedig...”	ellentétpont, narratív forduló	Lk 15,25
„majd így szólt tanítványaihoz...”	címzettváltás, pragmatikai eltolás	Lk 16,1
„volt egy gazdag ember...”	láncvégi, eszkatologikus bevezetés	Lk 16,19

⁴⁰ Tolcsvai Nagy Gábor: *i. m.* 296–307. Ong, Walter J.: *i. m.* 38–49.

Ezek a formulák egyszerre retorikai (hallható jelzések az orális hagyományban) és kognitív (sémajelző) funkciót töltenek be. A „ha valakinek van...” típusú kezdés feltételezett világtudást aktivál; az „azután így folytatta” formula jelzi, hogy az új példázat nem másik témát hoz, hanem mélyebbre visz ugyanabban. A δέ kötőszó kivétel nélkül megjelenik, diskurzusjelölő a narratív billenőpontoknál, és mindannyiszor váltást jelez az öröm automatikus elfogadásától a döntési terhelés irányába.

7.7a. Kvantitatív-lexikai elemzés: az öröm szócsalád sűrűsége

A diagramon látható öt görög lexéma – ή χαρά, εὐφραίνω, συμφωνία, χορός, συγχαίρω – együttes előfordulásának szósűrűsége fejezetenkénti bontásban számítható ki. A teljes lukácsi evangélium 19 490 szavából 30 tartozik ebbe az öröm szócsaládba, ami 1,54‰-es háttérsűrűséget ad. Ehhez képest a Lk 15 önmagában 10 ilyen lexémát tartalmaz az 561 szó terjedelmű szövegben, ami 17,83‰-es sűrűséget jelent – az evangéliumi átlag 11,6-szorosát.

A binomiális teszt eredményei

Vizsgált egység	n (szó)	k (öröm)	Sűrűség	p-érték
Teljes Lk (1–24)	19 490	30	1,54‰	—
Lk 13–16	2 428	11	4,53‰	p = 0,0017
Lk 15	561	10	17,83‰	p < 0,0001
Lk 15 vs. Lk 13–14+16	—	—	—	p < 0,0001

A binomiális teszt (H_0 : az örömléxémák előfordulási valószínűsége a Lk 15-ben nem tér el a teljes evangéliumi háttéraránytól) $p < 0,0001$ értéket ad, ami erősen szignifikáns eltérést mutat. A Lk 15-ön belüli sűrűség a Lk 13–14 + 16 kombinált sűrűségéhez (0,54‰) képest is $p < 0,0001$ szinten szignifikáns. Ez kvantitatívan igazolja, hogy a 15. fejezet nem csupán tematikailag, hanem lexikailag is

strukturális csúcspontként funkcionál a láncban: az öröm szócsaládja itt koncentráldódik a legsűrűbben Lukács evangéliumában.

Összefoglalás

A lukácsi láncpéldázat (Lk 13,1–16,31) gondosan épített döntési ív, amelynek alapsémája a *lehetőség* → *félreértés vagy elutasítás* → *döntési felszólítás* → *belépés vagy kizáródás*, iteratív módon visszatér a fügefánál, a szoros kapunál, a nagy vacsoránál, az elveszetteknel, a nagyobbik fiú nyitott helyzetében, a sáfár előrelátó cselekvésében és a gazdag végleges kívülmaradásában. A különbség az, hogy a lánc előrehaladásával a döntési idő egyre szűkül: a fügefánál még van egy esztendő; a vacsoránál még van meghívás; a nagyobbik fiúnál még kijön az apa; a sáfárnál még lehet cselekedni, de meg kell ragadni a pillanatot; a gazdagnál már csak visszatekintés van.

A Bar Ma 'aján-hagyomány hagyománytörténeti hidat képez a nagy vacsora (Lk 14) és a gazdag–Lázár (Lk 16) között: egyetlen narratív mezőben kapcsolja össze a visszautasított lakomát, a szegények bevonását és a halál utáni elérhetetlen vizet. Jézus tudatosan osztja ketté a történetet, és ezzel két különböző pragmatikai idődimenziót teremt: a nagy vacsoránál a kairos még nyitott; a gazdag–Lázárnál a *χάσμα μέγα* már lezárt. A Lk 16,31 zárómondatával az egész lánc visszazárul a Lk 13,35 megtéréstopikjára: van olyan késői felismerés, amely már nem alakít át semmit.

Fogalomjegyzék a lukácsi láncpéldázat elemeiről

<i>Fogalom vagy elem</i>	<i>Pontos magyarázat</i>
Megtéréstopik	A Lk 13,35 kétszeres kijelentése adja meg az egész lánc értelmezési alapját: a döntés ideje most van, mert a megtérés elmaradása elveszéshez vezet.
Terméketlen fügefafa	A haladék példázata. A fa még kap időt, de az idő nem végtelen. Ez előkészíti a következő példázatok döntési sürgetését.
Szoros kapu és bezárt ajtó	A belépés és kizáródás térbeli képe. Aki késve próbál bemenni, zárt ajtóval találkozik (Lk 13,25.27).
Eszkatologikus lakoma	Az Isten országába való befogadás képe. Az asztalközösség Lukácsnál az elfogadás, a részvétel és az üdvösségi fordulat jele (Lk 13,28–29).

<i>Fogalom vagy elem</i>	<i>Pontos magyarázat</i>
Nagy vacsora	A meghívás és elutasítás példázata. Az első meghívottak kifogásai miatt mások kerülnek be; az elutasítók végleg kimaradnak (Lk 14,16–24).
Bar Ma‘aján-hagyomány	Rabbinikus párhuzam (jSzanh. 6,23c; j. Chag 2,77d), amely a visszautasított lakomát, a szegények bevonását és a gazdag halál utáni szomjúságát egyetlen narratív mezőben kapcsolja össze.
Elveszett juh és drachma	Párhuzamos szerkezetű példázatok (elveszés–keresés–megtalálás–közös öröm). Kognitív metaforák: <i>bűnös</i> = <i>elveszett</i> ; <i>megtérés</i> = <i>megtaláltatás</i> .
Tékozló fiú	Az elveszett ember visszatérésének fraktális középpontja. A halál–feltámadás, elveszés–megtaláltatás párok a megtérést identitás-újjaszületésként írják le (Lk 15,24.32).
Nagyobbik fiú	A lánc pragmatikai csúcspontja és narratív billenőpontja. Nyitott döntési helyzete a hallgatóra kerül át (Lk 15,25–32).
Hamis sáfár/igazságtalan intéző	A nagyobbik fiú döntési helyzetének pragmatikai magyarázata: a sáfár felismeri a kairost, és cselekszik (Lk 16,1–13). Kognitív metafora: <i>idő</i> = <i>szerűkös erőforrás</i> .
A gazdag és Lázár	A lánc lezárása. Nincs nyitott ajtó, nincs haladék; a χάσμα μέγα (Lk 16,26) a késői felismerés visszafordíthatatlanságát jelöli.
Fraktális szerkezet ⁴¹	Makroszinten: A–B–B’–A’ (lakoma–elveszett/megtalált–döntés–lakoma+kirekesztés). Mezoszinten: a 15. fejezet hármas variációja. Mikroszinten: a tékozló fiú kettős kiasztikus belső rendje.

⁴¹ Itt szerkezeti szinten is érvényesül az inverzió, de elsősorban nem a két példázat egymásra fordított felépítésében, hanem a hallgatók helyzetében. A nagy vacsora példázatában az „elveszettek” meghívása és bemutatása a narratíva második felére esik: az expozíció a „biztosnak vélt” meghívottak világát rajzolja meg, és az „elveszettek” csak a krízisben, a visszautasítás után kerülnek be a kegyelmi horizontba. Viszont a 15. fejezet példázatláncában már az expozíciótól kezdve az elveszettek állnak a fókuszban, és megtalálásuk kerül előtérbe, miközben a krízis és a döntés elsősorban a másik pólusra, a magukat stabilan megmentettnek gondoló hallgatók választásának sürgettségére vetül.

8. Összegzés.

A láncpéldázatok értelmezési lehetőségei és további kutatási irányok

A példázatok nem pusztán erkölcsi vagy teológiai illusztrációk, hanem egy olyan retorikai és narratív rendszer részei, amelyben Isten országának üzenete fokozatosan tárul fel a hallgatóság előtt. A láncpéldázatok szerkezete nemcsak az oralitás emlékezeti dinamikáját őrzi, hanem egy tudatos hermeneutikai és didaktikai stratégiát is követ. A példázatok tematikus és stilisztikai összefonódása, fokozatos érvelése és retorikai csúcspontjai világosan tükrözik a tanítás belső logikáját, ezáltal bizonyítják az evangéliumi szövegek narratív tudatosságát és pedagógiai hatékonyságát.

A példázatok kettős természete, amely egyszerre tár fel és rejt el igazságokat, a hallgatóság nyitottsága mellett jelentősen függ még a tanítás retorikai és kognitív környezetétől is. A láncpéldázatok nemcsak Jézus tanítási módszerének kiemelkedő elemei, hanem az evangélisták tudatos narratív stratégiájának fontos alkotóelemei is. A példázatok szimmetrikus szerkezete és ismétlődő formái arra utalnak, hogy az evangélisták tudatosan integrálták a szóbeli hagyományt egy szélesebb narratív és hermeneutikai rendszerbe, amely azóta is meghatározza az Isten országáról szóló gondolkodást.

Ezek a párhuzamok további kutatási irányokat nyithatnak meg, amelyek a láncpéldázatok és prófétikus képsorok narratológiai, hermeneutikai, recepciótörténeti és kortárs alkalmazási lehetőségeinek alaposabb feltárását teszik lehetővé.

Felhasznált irodalom

- Bailey, Kenneth E.: *Poet and Peasant and Through Peasant Eyes. A Literary-Cultural Approach to the Parables in Luke*. Eerdmans, Grand Rapids 1983.
- Balz, Horst – Schneider, Gerhard (eds): *Exegetical Dictionary of the New Testament*. Vol. 2. Eerdmans, Grand Rapids 1991.
- Bock, Darrell L.: *Luke 9:51–24:53*. Baker Exegetical Commentary on the New Testament. Baker Academic, Grand Rapids 1996.
- Bolyki János: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1998.
- Bovon, François: *Luke 2. A Commentary on the Gospel of Luke 9:51–19:27*. Translated by Donald S. Deer. Fortress Press, Minneapolis 2013.
- Braun, Willi: *Feasting and Social Rhetoric in Luke 14*. Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Dalman, Gustaf: *Aramäische Dialektproben*. J. C. Hinrichs, Leipzig 1927.

- Dawkins, Richard: *Az önző gén*. Ford. Síklaki István. Bővített kiadás. Kossuth Kiadó, Budapest 2021.
- Fitzmyer, Joseph A.: *The Gospel According to Luke X–XXIV*. Anchor Bible 28A. Garden City, Doubleday 1985.
- Fitzmyer, Joseph A.: The Story of the Dishonest Manager (Lk 16:1–13). In: *Theological Studies* 25. (1964), 23–42.
- Green, Joel B.: *The Gospel of Luke*. Eerdmans, Grand Rapids 1997.
- Green, Joel B.: *The Theology of the Gospel of Luke: To Proclaim Good News to the Poor*. University Press Cambridge, Cambridge 1995.
- Hays, Richard B.: *Echoes of Scripture in the Letters of Paul*. Yale University Press, New Haven, 1989.
- Jakubinyi György: *Máté evangéliuma*. Szent István Társulat, Budapest 1991.
- Jeremias, Joachim: *Jézus példázatai*. Lektorálta Ablonczy László, Szathmáry Sándor. Nemzetközi theologiai könyv 7. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1990.
- Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (eds): *Theological Dictionary of the New Testament. Abridged in One Volume*. Translated by Geoffrey W. Bromiley. Eerdmans, Grand Rapids 1985.
- Metzger, Bruce M. – Ehrman, Bart D.: *Az Újszövetség szövege. Hagymányozás – szövegromlás – helyreállítás*. Ford. Darvas-Tanács Erik. Harmat Kiadó, Budapest 2008.
- Miklós Tamás (szerk.): *Az Ezeregyéjszaka meséi*. Az eredeti arab szöveg első teljes fordítása. 1–145. éjszaka. Ford. Tótfalusi István, Prileszky Csilla. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1999.
- Kozma Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*. Iránytű Alapítvány, Budapest 2002.
- Maier, Gerhard: *Evangelia după Matei*. Vol. 1–2. Comentariu biblic. Editura Lumina Lumii, Korntal, Germania 2000.
- Malina, Bruce J. – Neyrey, Jerome H.: *The Social World of Luke–Acts: Models for Interpretation*. Hendrickson, Peabody 1991.
- Nolland, John: *Luke 9:21–18:34*. Word Biblical Commentary 35B. Word Books, Dallas 1993.
- Ong, Walter J.: *Szóbeliség és írásbeliség: a szó technológiája*. Ford. Kozák Dániel. Társadalomelmélet – Kommunikációtudomány. Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest 2010.
- Pacsatantra. *Hindu tanmesék*. Összegyűjtött és fordította Balogh Barna. Ádolgotta és a kádecniákat írta Baltházár Margit. Elektronikus kiadás. Terebess Ázsia E-Tár. In: *Terebess Online*. <https://terebess.hu/> (2025. márc. 1.).
- Snodgrass, Klyne R.: *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*. Second edition. Eerdmans, Grand Rapids 2018.
- Tolcsvai Nagy Gábor: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest 2013.
- Vermes Géza: *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*. Ford. Hajnal Piroska. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 1999.

Vermes Géza: *A zsidó Jézus vallása*. Ford. Hajnal Piroska. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 1999.

Vermes Géza: *Jézus és a judaizmus világa*. Ford. Hajnal Piroska. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 2001.

Vermes Géza: *Jézus hiteles evangéliuma*. Ford. Nagy Mónika Zsuzsanna. Osiris Könyvtár – Történelem. Osiris Kiadó, Budapest 2005.

* * *

Chain Parables as a Compositional Form in the Synoptic Gospels: A Rhetorical and Cognitive-Linguistic

The study examines the rhetorical and cognitive-linguistic structure of chain parables in the Synoptic Gospels, with particular attention to Matthew 13; 21–22; and 24–25, Mark 4, and Luke 13:1–16:31. It argues that chain parables are not loose collections of independent sayings but carefully integrated compositional units. In Matthew and Mark, their coherence is maintained through anaphoric and epiphoric formulae together with thematic escalation. Luke, by contrast, relies less on such surface-level rhetorical markers and more on a distinctive pattern of conceptual-arc linkage. The analysis identifies a self-similar (fractal) structural pattern operating simultaneously at macro-, meso-, and micro-levels. Quantitative lexical analysis of Luke 15 (binomial test, $p < 0.0001$) confirms that the joy-word family reaches its highest density precisely at the structural midpoint of the Lukan chain. The study draws on Walter J. Ong's criteria for primary orality, cognitive-pragmatic frame theory, and rabbinic intertextual parallels (including the Bar Ma'ayan tradition) to situate the chain-parable form within its broader Jewish hermeneutical context.

Keywords: chain parables, synoptic Gospels, orality and literacy, fractal structure, rhetorical analysis, cognitive linguistics, Luke 13–16, Bar Ma'ayan.